

El passat dia 23 de març, al Saló de Plens de la Casa de la Ciutat mataronina, es celebrà l'acte de col·locació del retrat del Dr. Antoni Comas i Pujol a la Galeria de Mataronins Il·lustres. En el curs de l'acte, el doctor Agustí Bover i Font pronuncià la conferència que tot seguit transcrivim.

ANTONI COMAS I PUJOL, MESTRATGE I COMPROMÍS

«Il·lustríssim senyor alcalde de Mataró, digníssimes autoritats, senyora Dolors Lamarca, vídua Comas, filles i altres familiars d'Antoni Comas, senyores i senyors: en primer lloc, vull agrair públicament la invitació que se m'ha fet a parlar del doctor Comas en aquest acte, perquè per als qui, com jo mateix, el vam conèixer en el marc universitari, serà sempre el doctor Comas.

LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

El vaig conèixer a la Universitat de Barcelona, a començaments dels anys setanta del segle passat, perquè hi vaig començar la carrera de Filologia Catalana el curs 1970/1971 i ell era el catedràtic i el cap d'aquest Departament. Tot just feia cinc anys que havia guanyat la càtedra de Llengua i Literatura Catalanes, la primera que s'havia creat després de la guerra. Aquesta càtedra era una esclatxa importantíssima que s'havia aconseguit obrir en el sistema universitari de la dictadura i, evidentment, un resistent com Antoni Comas n'era perfectament conscient i la posà amb eficàcia al servei de la recuperació de la nostra cultura en el món universitari i en la societat catalana en general. Aquesta primera meitat dels anys setanta, en què jo estudiava al Departament de Filologia Catalana i vaig ser alumne seu, no va ser gens fàcil per a ningú, però, especialment, per al cap d'un departament tan significat. Només cal que recordi

que, com aquell qui diu, la meva promoció va entrar a la Universitat amb el procés de Burgos i en va sortir poc abans de la mort del dictador. Però aquell professor alt i ben plantat, que juntament amb la resta del seu equip docent ens feia conèixer la llengua i la literatura que l'escola franquista ens havia amagat, tenia ja uns anys d'experiència en la lluita cultural democràtica i catalanista i no s'acovardia davant de les dificultats. A mesura que anàvem estudiant la història recent del nostre país, també anàvem coneixent millor la seva trajectòria personal. Antoni Comas estudià Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, on es llicencià en l'especialitat de Filologia Romànica l'any 1953, i on fou deixeble, entre altres, d'Antoni M. Badia i Margarit, Joan Petit o, especialment, Martí de Riquer. Com a estudiant, havia freqüentat també els clandestins Estudis Universitaris Catalans de Jordi Rubió i Ramon Aramon. Durant els primers anys de la carrera formà part del grup de joves que edità la mítica revista universitària *Curial* –ciclostilada i també clandestina, és clar–, de la qual van aparèixer sis números entre els anys 1949 i 1950, quan fou prohibida. En acabar la carrera, començà a fer classes a la Facultat. L'any següent participà, juntament amb Joan Perucho, Maurici Serrahima, Carles Riba, Clementina Arderiu, Antoni Vilanova i Joan Fuster, en el Congrés de Poesia de Sant Jaume de Galícia. Es doctorà l'any 1956 amb una tesi sobre l'obra del trobador Ramon Vidal de Besalú. I el curs 1960/1961, quan era professor

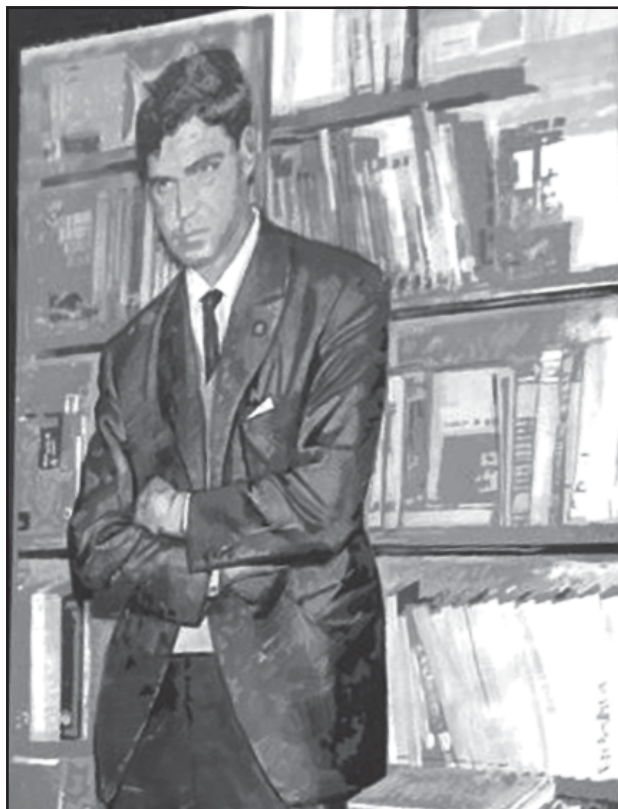
Retrat del doctor Antoni Comas i Pujol situat a la Galeria de Mataronins Il·lustres.

interí de la secció de Filologia Romànica, inicià l'ensenyament regular de la llengua catalana a la Universitat –llavors la Universitat de Barcelona era l'única universitat que hi havia a Catalunya.

EL DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA

La pressió exercida per professors i estudiants per tal que el ministeri dotés la Universitat de Barcelona amb una càtedra de llengua i literatura catalanes va obtenir el seu fruit, finalment, l'any 1965 i Antoni Comas guanyà les oposicions a aquesta primera càtedra de després de la guerra. En els inicis, la nova càtedra es va veure molt condicionada per les poques possibilitats de desenvolupament i va tenir com a primers col·laboradors els professors Elvira Silvestre, Amadeu J. Soberanas, Francesc Bonastre, Josep M. Sobrer i Joan Solà. Però la creació del Departament de Filologia Catalana, primer, l'any 1967, i la important reforma que representà el nou pla d'estudis de la Facultat de Filosofia i Lletres, després, l'anomenat pla Maluquer, que prenia el nom del nou degà de la Facultat, el doctor Joan Maluquer de Motes, i que entrà en vigor el 1969, van representar un canvi molt important per al desenvolupament dels estudis catalans en la nostra Universitat. La característica flexibilitat d'aquest pla, ben segur que devia ajudar el doctor Comas a organitzar el Departament acabat de crear i que ell dirigia i li va permetre incorporar nous professors, generalment provinents del Departament de Filologia Espanyola, els de l'àrea de lingüística, i del Departament de Filologia Romànica, els de l'àrea de literatura. Però també provinents d'altres àmbits i, no cal dir-ho, uns i altres amb posicions ideològiques diverses, d'acord amb la tolerància i l'eclecticisme que també el caracteritzaven, com per exemple el director teatral Ricard Salvat, l'escriptor Jaume Vidal Alcover o l'historiador Miquel Coll i Alentorn. I és que, apresa de Carles Riba i de Salvador Espriu, una de les idees que Comas tenia molt clares ja des de l'època de la revista *Curial*, era la de la continuïtat de la nostra cultura i l'enllaç amb les generacions anteriors, tan necessaris en aquell temps, i que en aquell equip de professors representava Coll i Alentorn.

Fins llavors, i entre altres treballs, Comas havia publicat edicions i estudis sobre Boscà, Lluïll, Góngora, Teresa de Jesús, Maragall, Verdaguer, etc., i alguns d'aquests textos havien estat recollits

en el volum *Assaigs sobre literatura catalana*, publicat per la Tàber el 1968, l'antologia *Un segle de poesia catalana*, que havia estat iniciada per Jaume Bofill i Ferro, també del 1968, a més de dos textos que tinc molt presents per la profunda impressió que van causar en el jove estudiant que jo era aleshores. Em refereixo a la *Introducció* a la poesia de Bartomeu Rosselló-Pòrcel i, sobretot, a *Les excel·lències de la llengua catalana*, un llibret de la popular col·lecció «Els episodis de la història», de l'editorial Dalmau, publicat l'any 1967, que, ara que després de molts anys hi he tornat a pensar, em sembla que va ser determinant perquè em decidís a seguir els passos del mestre en l'estudi de l'aleshores període més ignorat de la literatura catalana.

Com a estudiós que era de la literatura dels segles XVI, XVII i XVIII, en aquells anys, precisament, estava preparant la magnífica monografia dedicada al segle XVIII, que va merèixer el premi Lluís Nicolau d'Olwer, de l'Institut d'Estudis Catalans, l'any 1971, i que l'any següent es publicà com a volum IV de la primera edició de la *Història de la literatura catalana* de l'editorial Ariel, dirigida per Martí de Riquer. Crec que l'aspecte més innovador del pla d'estudis que Comas dissenyà per al Departament fou, precisament, la normalització de l'ensenyament de la literatura d'aquests segles, als quals encara no ens referíem com a l'Època moderna, tal com fem ara.

Però potser encara més innovador que això, en aquells temps, fou la seva manera radicalment democràtica d'organitzar el funcionament del Departament. Em sembla que no se n'ha parlat gaire, d'això, perquè afortunadament ara ens sembla l'única manera possible de funcionar, però llavors no era pas així i crec que val la pena remarcar-ho. A les reunions del nostre Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, els estudiants hi teníem representació amb veu i vot. En puc donar testimoni perquè, en algunes ocasions, vaig ser un dels representants dels estudiants. No sé si el nostre Departament era l'únic de la Facultat on això era així, però si no era l'únic eren molt pocs els que funcionaven d'aquesta manera. L'única precaució que preniem era tancar la porta de la sala perquè els qui passaven pel passadís no ho poguessin veure. I cal recordar que, en aquells anys, qualsevol denúncia d'algun professor, estudiant o administratiu li hauria portat seriosos problemes, com a funcionari que era.

Comas, però, no entenia aquesta escaleta guanyada per al català, que era el nostre Departament, com una mena de refugi per a la llengua. Al contrari, entenia que el Departament havia de ser la plataforma des d'on projectar-nos cap a la societat catalana, calia que el coneixement que generava la recerca universitària fos posat no solament al servei dels alumnes sinó que, fins on fos possible, s'utilitzés també per retornar a la nostra societat la llengua i la cultura que li són pròpies i que li eren negades. Per això promogué, des de la càtedra, cursos de cultura catalana per correspondència; els programes *Català amb nosaltres* i *Lliçons de català*, dirigits per Rosa Victòria Gras i emesos pel circuit català de TVE, on vam intervenir molts dels seus col·laboradors; el reconeixement dels títols de Mestre de Català; o un memorable cicle de *Lectures Poètiques* amb els grans noms de la poesia catalana del darrer terç del segle xx; per això creà la col·lecció universitària Biblioteca Torres Amat i, alhora, tingué cura de la col·lecció divulgativa *Llibres de lectura* de l'editorial Destino; o publicava articles a la premsa, o fou un dels creadors del premi «Lletra d'Or», etc., etc.

EL MESTRE I L'AMIC

Quan vaig acabar la carrera, l'any 1975, pocs mesos abans de la mort del dictador, al país pràcticament no hi havia feina per a un llicenciat en Filologia Romànica en l'especialitat de Català, era molt més fàcil trobar-ne en una universitat estrangera. Li vaig dir al doctor Comas que

m'agradaria anar-me'n una temporada a l'estranger, cosa que ell em va recomanar, i em va adreçar al senyor Ramon Aramon i Serra, aleshores secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans. Gràcies a ells dos, vaig entrar en contacte amb el professor Curt J. Wittlin, que em va aconseguir una beca del Canada Council per tal de fer-li d'assistent de recerques durant un any a la Universitat de Saskatchewan, al centre del Canadà. En tornar, amb la fi de la dictadura el nombre d'estudiants de Filologia Catalana havia augmentat considerablement i el departament necessitava més força docent. El doctor Comas va fer-me confiança i vaig passar a formar part del seu equip de professors. Llavors va començar una nova etapa en la nostra relació. D'acord amb el seu tarannà afable i senzill, el primer que va dir-me fou que a partir d'aquell moment érem col·legues i que, per tant, el tutejés; ho remarco perquè aquesta és una actitud que no tenien tots els catedràtics de la seva època, i em sembla que tampoc tots els de l'actual. Els primers anys de docència universitària són sempre literalment terribles. No solament perquè llavors els joves professors havíem de conjuminar la preparació de les classes amb la realització de la tesi de llicenciatura, primer, i la tesi doctoral, després, sinó perquè precisament quan un s'enfronta per primera vegada amb una classe és quan hom s'adona de totes les mancances i llacunes que encara té. Antoni Comas ho sabia per experiència, lògicament. I aleshores, tots els professors que començàvem vam beneficiar-nos de la seva gran generositat. Sempre es posava en el nostre cas, en el de cadascun, ens encoratjava, ens facilitava materials per a la docència, ens deixava llibres, sabíem que sempre que el necessitàssim el trobaríem. I, cosa per desgràcia realment excepcional, sempre sense cap mena d'imposició. T'encoratjava fins i tot quan els teus criteris no coincidien amb els d'ell. Et deia: Mira, jo no hi crec en aquest camí. Però, si tu hi creus, endavant!. Cosa que contrasta molt amb el sectarisme que, sobretot a partir de la seva desaparició, es va acabar imposant i que, segons la meua opinió, ha perjudicat força els nostres estudis literaris d'aquests darrers anys. En tenir-lo com a director de la tesi de llicenciatura i, a continuació, de la tesi doctoral, la relació es va fer més estreta, lògicament. I, com que era un home que gaudia de la conversa amb els amics i de la bona cuina, conservo excel·lents records d'algunes reunions a la seva esplèndida biblioteca personal i d'alguns deliciosos sopars amb altres col·legues a casa seva, on lògicament l'amistat es va fer extensiva a la seva esposa, la bibliotecària Dolors Lamarca, i vaig conèixer les seves filles, Núria, Eulàlia i Mercè, encara molt petites.

Durant aquests anys continuà fent valuoses aportacions al coneixement de la nostra literatura, com l'estudi introductor i a l'edició en facsímil de l'obra del mataroní Joan Pujol (1971), el fonamental *Joan Alcover. Aproximació a l'home, al seu procés i a la seva obra* (1973) –que obtingué el premi Joan Estelrich–, la síntesi *La Decadència* –tal com se'n deia llavors– (1978), estudis com *L'aigua que salva*, en ocasió de la investidura del seu amic Salvador Espriu com a doctor honoris causa de la Universitat de Barcelona, del qual fou padrí acadèmic (1980), o bé *Un escriptor místic català del segle XVIII: Fra Antoni de Sant Maties*, que havia de ser el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, entre moltes altres publicacions. A més d'altres que van aparèixer pòstumament, com ara la introducció i l'edició de l'obra de Joan Maragall en versió bilingüe publicada per Castalia (1984), el recull d'articles *Mirador. Estudis sobre literatura i història dels Països Catalans* (1985) o els *Estudis de literatura catalana (segles XVI-XVIII)*, que vam curar conjuntament amb Montserrat de Ciurana (1985).

LA CIUTAT DE MATARÓ

Fins aquí he fet un repàs a alguns dels aspectes més rellevants de l'Antoni Comas i Pujol que vaig conèixer, de qui vaig aprendre molt i que va honorar-me amb la seva exquisida amistat. Una relació que va desenvolupar-se en el marc del vell edifici de la Universitat de Barcelona. Però això no exhaurix la visió de conjunt de la seva rica personalitat, és clar. I és que, com a mínim, hi ha encara un altre element fonamental per a Antoni Comas, del qual no he dit res, però no puc acabar aquesta glossa sense fer-hi referència, tot i que segurament molts de vosaltres en sabeu més que no pas jo. Efectivament, es tracta de Mataró, la ciutat on havia nascut, fill de Francesc Comas i Pompília Pujol, la ciutat on va créixer i es va formar, la ciutat de la seva família i dels seus amics d'infantesa i de joventut, Lluís Terricabres, Santi Martínez, Joaquim Bartra, Jordi Capell, Jaume Llavina, Lluís Ferrer i Clariana, Josep Varela, Esteve Albert, Albert Pera, Joaquim Llovet..., i d'altres que ben segur que em deixo i per això me n'excuso. Una ciutat que duia al cor i que estimava apassionadament. Per això, la seva activitat a Barcelona no li va fer oblidar mai els seus orígens. Per això, per exemple, els seus col·laboradors barcelonins, tot i no haver-hi estat mai, sabíem perfectament què era el Racó d'en Terri i l'activitat cultural que s'hi duia a terme. I ho sabíem, és clar, perquè ell ens en parlava amb entusiasme. De Barcelona estant, de cap manera no volgué

desvincular-se de la vida del seu Mataró natal. No és estrany, doncs, que hagués acceptat de formar part, i en els darrers anys com a president, del jurat del Premi Iluro de Monografia Històrica, de la Caixa Laietana. I ens hem de congratular especialment d'aquesta relació seva amb el Premi Iluro, perquè ens va permetre descobrir un altre vessant de l'obra d'Antoni Comas: el de l'escriptor creatiu, un escriptor no gens menyspreable, a jutjar per les mostres que ens n'ha deixat. Perquè el doctor Comas va tenir la bona pensada d'escriure uns textos autobiogràfics a l'hora de fer els pròlegs per a dos dels treballs premiats. Concretament, per a *Presència mataronina al Río de la Plata*, de Ramon Salas i Oliveras (1977) i per a *Història d'una família (Segona part)*, d'Antoni Martí i Coll (1979). Sens dubte, són fragments d'unes memòries que alguna vegada ens havia comentat que li agradaria escriure i que desgraciadament la seva mort prematura va fer impossibles. Uns fragments escrits en una prosa precisa i elegant, que no és per cap casualitat que, posteriorment, hagin estat reproduïts en diverses publicacions. Uns textos on –com digué Martí de Riquer– «la gran bondat d'Antoni Comas, el seu cor net i generós, la seva ferma fe de creient i, fins i tot, la seva tan característica tímidesa apareixen diàfanament en aquestes notes, tan ben escrites i on rememora la seva vida de minyó». Textos literaris als quals, des de fa un parell d'anys, podem afegir també la seva producció poètica, gràcies a l'edició que en féu la seva filla Mercè per al volum d'homenatge que el nostre Departament li dedicà en el vint-i-cinquè aniversari de la seva mort. Però tornem a la seva prosa perquè, lògicament, aquests textos ens parlen del Mataró de la seva infantesa, amb la viva presentació de la seva família, la delicada descripció de les privacions, les pors i els problemes que la guerra imposava, la impressió de l'ocupació de la ciutat per les tropes franquistes, etc., amb aquell deliciós episodi –deixeu-me'l destacar– de la seva primera anada a la biblioteca, en plena postguerra. Són els seus records d'un Mataró viscut, sentit, estimat «perquè –són paraules seves– jo també he format part de la vida de Mataró. Nat al carrer de Santa Teresa, al cor mateix de la ciutat, vaig estudiar en el seu col·legi més arrelat i popular, a Santa Anna. És natural que en la visió i en els records de Mataró s'hi reflecteixin els meus condicionaments personals, sobretot, el fet de pertànyer a una família modesta i profundament religiosa. Tant els meus germans com jo vàrem ésser pujats en allò que se'n diu, o se'n deia, «el sant temor de Déu», en un respecte al proïsme portat fins a la delicadesa i al sacrifici, en un puritanisme moral que gosaria qualificar de calvinista, en un menyspreu per tots els qui feien

un doble joc, es passaven de vius o s'aprofitaven d'alguna situació –la meua adolescència coincidí amb l'època de l'estraperlo– i en una repugnància instintiva, una implacabilitat, envers tots aquells que fossin capaços de deslleialtats i traïdories en qualsevol ordre. És lògic, doncs, que, en la meua primera adolescència, fos un noi de Foment –sortia de dimoni i de pastor als *Pastorets* que hi eren representats–, de Congregacions Marianes, de Lluïsos. El nombre de misses diàries i festives, a Santa Anna o a Santa Maria, comunions particulars i generals, rosaris, a casa i al col·legi, visites al Santíssim, processons, viacrucis, novenaris, sabatines, «desagravis», hores santes, tríduums, exercicis espirituals i oficis religiosos de tota mena, en els quals vaig participar durant aquests anys, crec que no tenen fi ni compte. M'ajudaren, si més no, a adquirir una cultura religiosa, que prou he hagut de fer servir després en alguns dels meus estudis, i em revelaren el profund sentit estètic de la litúrgia. Ja una mica més gran, vaig ésser col·laborador del diari *Mataró*, assidu del *Racó* i animador d'aquelles empreses culturals i artístiques juvenívoles que se solen fer amb tanta il·lusió com arravatada inconsciència. He estat un infatigable passejador dels carrers de Mataró, sobretot de la Rambla, i un delerós explorador dels seus bells encontorns. A més de lligams familiars, a Mataró, hi tinc amics entranyables».

Aquesta formació rebuda a casa, amb la família, a l'escola i a diverses institucions mataronines, afaiçonà, evidentment, l'honradesa personal i intel·lectual que el caracteritzaven. Una honradesa que, lògicament, comportà la fidelitat als orígens, a

aquesta ciutat que duia al cor, com ho prova, per exemple, el seu ex-libris amb la coca característica i la llegenda *Civitatatis MATARONE*. Aquesta ciutat, la capital del Maresme, que enyorava quan n'era absent: «La bona veritat és que encara enyoro aquell Mataró com un paisatge llunyà, inabastable i com fet de meravella. És clar, enyoro un Mataró irrecuperable. El Mataró de la vera fesomia de la Rambla amb el portal del pati i de l'edifici del col·legi de Santa Anna, tal com era. Un Mataró sense cotxes ni autobusos, però sí amb el tramvia. Un Mataró abastable, amb límits precisos, en el qual els carrers s'acabaven i la ciutat s'obria cap als dolços i suaus paisatges de Mata o de Cirera, d'Argentona, de Llavanes o de Vilassar, amb el mar –sempre tan blau i com vetllant-lo– al capdavant». Un Mataró sempre recordat amb un gran afecte, com molt bé observà el professor de la Universitat de Bolonya Andrea Battistini en la seva contribució a l'homenatge esmentat, quan diu: «Nelle *Notes autobiogràfiques* Comas ricorda con affetto i luoghi di Mataró, i suoni delle sue campane, i luoghi di culto, le scuole degli ordini religiosi. Soprattutto ricorda una città illuminata dal sole, la sua visione “sempre dolce, amara de claror, com si mai l'hagués tocat l'ombra d'un núvol”».

Avui, l'Ajuntament de Mataró honora el Dr. Antoni Comas i Pujol atorgant-li el títol de mataroní il·lustre, i crec, sincerament, que amb aquest just i lloable reconeixement d'un ciutadà exemplar s'honora també aquesta ciutat i el nostre país.

Moltes gràcies.

August Bover i Font
(Universitat de Barcelona)

BIBLIOGRAFIA

Antoni Comas i Pujol (1931-1981) *Ara que fa vint-i-cinc anys* (Mataró, 2006).

COMAS i PUJOL, Antoni. *Estudis de literatura catalana (segles XVI-XVIII)* Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona-Curial (Barcelona 1985).

Doctor Antoni Comas «In memoriam», 25 anys. Universitat de Barcelona (Barcelona 2009).

DOMINGO i CLUA, Josep M. «Antoni Comas i Curial», *Serra d'Or*, núm. 262-263 (juliol, agost 1981), 473-475.

GALLÉN, Enric; TAYADELLA, Antònia. «Notes sobre la història del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona», *Serra d'Or*, núm. 262-263 (juliol-agost 1981), 475-477.

Homenatge a Antoni Comas amb motiu del 25è aniversari de la seva mort, Ajuntament de Mataró/Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2006).